

International Federation of
Library Associations and Institutions

Декларация на ИФЛА за образованието по авторско право и авторскоправната грамотност

Декларацията на ИФЛА за образованието по авторско право и авторскоправната грамотност е адресирана към всички заинтересовани страни – правителства (включително междуправителствени организации), библиотеки, библиотечни асоциации и обучаващи звена, подготвящи библиотечно-информационни специалисти.

Документът има за цел да обясни понятието „авторскоправна грамотност“ (*copyright literacy*), неговото значение за различните аспекти на библиотечната дейност и да предложи препоръки за подобряване на съществуващото състояние. Законите в областта на авторското право, с подходящите ограничения и изключения, са от съществено значение за работата на библиотеките, създаващи възможност за извършването на дейности като достъп, заемане, копиране [възпроизвеждане на произведения – допълн. от преводача] и опазване на библиотечните материали. В случаите, когато в авторскоправното законодателство съвсем слабо съществуват или изобщо липсват подходящи разпоредби, отнасящи се до библиотеките, се създават сериозни ограничения пред възможността библиотечните институции да изпълняват своята мисия за предоставяне на достъп до информация, в рамките на закона.

Едновременно с това, опитът и възможностите за ползвателите се влияят и от начина, по който библиотеките тълкуват и прилагат разпоредбите на закона.

Етичният кодекс на ИФЛА за библиотечните и другите информационни работници¹ подчертава, че заедно с отговорността да се съобразяват със системата на закрила на интелектуалната собственост и нейната защита, съществува и паралелното задължение да не се налагат ненужни ограничения на правото на ползвателите за достъп до информация. Накратко, библиотечните специалисти трябва да познават и използват изключенията и ограниченията, предвидени в закона, за да обезпечават достъпа до информация и възможностите за образование.

За да постигнат това, библиотечните и другите информационни работници трябва да са авторскоправно-грамотни, за да могат да изпълняват собствените си професионални функции и задължения, и едновременно с това да подпомагат и консултират своите колеги и ползватели по възможно най-ефективен начин.

¹ Етичен кодекс на ИФЛА за библиотечните и други информационни работници (2012): <https://www.ifla.org/publications/node/11092>. Етичният кодекс предвижда още и задължението въдеще да се пропагандират правата на ползвателите. Трябва да се отбележи, че експертите отчитат и „латентна гъвкавост“ в законите за авторското право – Hudson (2019, предстоящо).

Авторскоправната грамотност (АГ) може да се дефинира като: „*притежаване на достатъчни знания в областта на авторското право, за да могат да бъдат взимани информирани решения как да се използват защитени от авторското право произведения*“². Тя включва и разбиране на структурата, функционирането и последствията от системата на авторското право, както и съзнаването, че законите, практиките и очакванията на ползвателите се променят. Образованието по авторско право е непрекъснат процес на развитие и повишаване на авторскоправната грамотност.

Авторскоправната грамотност е важен въпрос за всички видове библиотеки. Например, на библиотекарите в обществените и училищните библиотеки се налага да консултират ползвателите, служителите и други лица по въпроси, свързани с използването и копирането на библиотечни ресурси; с предоставянето на материали в подходящи формати за хора със специални потребности; и други, свързани с образователни услуги (вкл. дейности в творчески пространства).

Библиотеките с по-широк спектър от услуги, освен гореспоменатите, управляват и дигитални хранилища, изпълняват програми за масова цифровизация и електронна доставка на документи, отговарят за задължителния депозит и сключват договори за използване за достъп до платено цифрово съдържание.

Всички тези библиотечно-информационни дейности изискват знания в областта на авторското право и сродните му права, включително за неговото приложение относно новите носители на информация, новите медии и възможности за използване на произведения. Недостатъчната осведоменост може да доведе до неправилно прилагане на закона, което от своя страна да предизвика нарушения или завишени, ненужни ограничения за това какво могат да правят или да използват библиотечните потребители.

Във всички институции, библиотечните специалисти могат да бъдат разглеждани и като експерти по авторско право и да се утвърдят като такива консултанти. Техният подход и отношение към авторскоправната проблематика оказва влияние на хората, с които те си взаимодействат, и насоките, дадени на широк кръг потребители, се мултиплицират. Освен това, библиотечните специалисти имат възможност да влияят при формирането на институционалните политики, например върху тези, които се отнасят до свободния достъп, и да насърчават подходи, които съответстват на мисията на библиотеките и на *Етичния кодекс на ИФЛА за библиотечните и други информационни работници*.

² „*придобиване и демонстриране на подходящи знания, умения и поведение, за да се даде възможност за етично създаване и използване на защитени от авторското право произведения*“, Secker и Morrison, (2016) стр. 211. Morrison и Secker разглеждат АГ като „необходимост от все по-голям набор от знания, умения и опит, които се изискват от хората при използването на защитено от авторското право съдържание в дигитална среда“ (Morrison и Secker, 2015, [цитират Todorova et al. 2014 – бел. на прев.]). Според тези автори, авторскоправно-грамотната личност също така разбира по-широкия политически дебат около авторските права, и в същото време не е задължително да е ангажирана пряко в авторскоправно застъпничество, но е в състояние да има собствено виждане към историята и развитието на авторскоправното законодателство. Това включва и осъзнаване на позициите на различните заинтересовани страни и съответстващото напрежение и дебат между тях (Morrison and Secker 2015).

Въпреки, че се осъзнава важността на АГ, задълбочени международни изследвания³ показаха значителни разлики в нивото на знания и осведоменост на специалистите в отделните държави, като в същото време регистрираха сериозен интерес и осъзната необходимост за обучение по авторскоправна грамотност за представителите на библиотечно-информационната професия. Установяването на *позицията на авторскоправен консултант* в организационната структура или сътрудничеството с (неформален) външен експерт по авторско право, към когото библиотечните специалисти могат да се обръщат при необходимост, представлява полезен подход за разрешаване на възникващите по-сложни въпроси. Заедно с това, постигането на по-високо ниво на авторскоправна грамотност в професията като цяло ще означава, че на повечето въпроси на ползвателите ще може да се отговаря своевременно, уверено и компетентно.

Независимо от това, остава в сила фактът, че в дългосрочен план реформите в областта на авторското право са от съществено значение както на национално равнище, така и на световно ниво, за да се гарантира смислен достъп до информацията, за да се съхранят колекциите, за да се осигури достъп до образование и подкрепа за творчеството в библиотеките. Като се има предвид, че в много държави реформите не са реалистично осъществими в краткосрочен план - по-доброто познаване и прилагане на закона, такъв какъвто е, представлява най-добрата възможност за бързо и законосъобразно подобряване на обслужването на потребителите.

Това не отменя и не трябва да отменя необходимостта от реформи, но може да подпомогне идентифицирането на най-належащите потребности. Всъщност, колкото по-опитни стават библиотечните работници по въпросите на авторското право, толкова по-вероятно е те да се чувстват по-уверени да сътрудничат и да работят за реформа в областта на авторското право.

Препоръки

Въз основа на гореизложеното, ИФЛА отправя следните препоръки към правителства, библиотеки, библиотечни асоциации, обучаващите звена и преподавателите, подготвящи библиотечно-информационни специалисти:

Правителствата (и междуправителствените организации, където е приложимо) трябва:

- Да предвидят ограничение на отговорността за библиотечните и другите информационни специалисти, когато те действат добросъвестно за целите на библиотеката, за подпомагане на дейността на ползвателите и библиотеките се явяват безопасни пристанища за достъп до информация в дигитална среда. Такава стъпка ще създаде в библиотечните специалисти по-голяма увереност при прилагането на закона.

³ copyrightliteracy.org представя библиография по темата: <https://copyrightliteracy.org/about-2/internationalcopyright-literacy> [Международната група по авторскоправна грамотност (International Copyright Literacy Group) и международното изследване на авторскоправната грамотност на специалистите от библиотечните и другите културни институции се ръководи от проф. дн Таня Тодорова от УниБИТ, София. – бел. на преводача. Повече в: Тодорова, Т. Авторскоправна компетентност и културни институции. С., За буквите-О писменехъ, 2018, 268 с.]

- Да гарантират, че държавните образователни програми по авторско право както за библиотечните специалисти, така и за по-широката общественост, в достатъчна степен засягат изключенията, ограниченията и други права в интерес на ползвателите. Учебното съдържание на тези програми трябва да поставя акцент върху това какво могат да ползват/правят потребителите, а не върху това какво не могат, за да се избегне насаждането на страх или тревога при използването на защитени от авторското право материали. С обществено финансиране трябва да се подкрепят кампании, които разясняват едновременно както правата на носителите на авторски права, така и възможностите за потребителите [т. е. как да се постига т. нар. *“авторскоправен баланс“* (*copyright equity*) между правата на създателите и ползвателите на творби в библиотечна среда (Frederiksen 2016) – допълн. на преводача].
- В дългосрочен план да гарантират, че законите за авторското право предвиждат опростена и лесна за прилагане рамка за изключения и ограничения на авторското право, която дава възможност на библиотеките да изпълняват своята мисия и задачи и подпомага отделните ползватели на библиотеките да разберат как по подходящ начин могат да използват съдържание, защитено от авторското право, особено чрез ясни и целенасочени насоки.

Библиотеките трябва:

- Да спазват закона такъв какъвто е, и с респект към законоворегламентираните интереси на притежателите на права, да осигуряват максимален достъп до информация за потребителите и грижа за опазване на притежаваните колекции.
- Да признават и оценяват развитието и надграждането на авторскоправната грамотност на своите служители.
- Да се ангажират с използването на всички възможности, за да гарантират, че институционалните политики и практики, свързани с авторското право, улесняват достъпа до информация в рамките на законовите ограничения.
- Съгласно Етичния кодекс на ИФЛА за библиотечните и другите информационни работници да се застъпват за по-сериозни изключения и ограничения в авторското право в посока осигуряването на максимален достъп до информация.
- Да провеждат семинари и обучения за служителите и ползвателите на тема авторско право и сродните му права, особено при настъпили промени в законодателството.
- Да гарантират, че всички библиотечно-информационни специалисти в библиотеките притежават основни знания в областта на авторскоправното законодателство, но също така да обмислят и назначаването на авторскоправен консултант, особено необходим, напр. във връзка с въпросите на авторското право в други юрисдикции.

Библиотечните асоциации трябва:

- Да гарантират, че придобиването на авторскоправна грамотност е включено като задължителен компонент в компетенциите на библиотечно-информационните специалисти, като си сътрудничат с преподавателите и обучителите по библиотечно-информационни науки, и да стимулират възможности за предоставяне на наръчници или за сертифициране на знания.
- Да пропагандират постигането на необходимите изключения и ограничения с цел осигуряване на максимален достъп до информация.
- Да действат като форуми за обмен на опит и добри практики с цел повишаване на качеството на предоставяните програми за обучение по авторско право за библиотекари, и

при възможност - да съставят практически наръчници по авторскоправна грамотност за професионалистите, както и да организират тематични семинари и конференции.

- Да събират и публикуват емпирични данни за резултатите от обученията и инициативите по авторскоправна грамотност, преди и след тяхното провеждане, което ще осигури продължаващо усъвършенстване на програмите за обучение по авторско право. Тези данни също така ще подкрепят и дейностите по авторскоправно застъпничество⁴.

Преподавателите по библиотечно-информационни науки трябва:

- Да гарантират, че е налице адекватно покритие на учебното съдържание по въпросите на авторското право и сродните му права в учебните програми, насочено и адресирано към теми, които са от съществено значение за библиотечната практика (вкл. отчитайки националния и международен контекст, ако е приложимо). Предлаганото образование и обучение трябва да отразяват контекста, в който студентите ще прилагат придобитите знания, като акцентират върху постигнатите ограничения (например за изследователски цели, с оглед използването на цитати и др.п.), като едновременно с това се засягат и въпроси, като например неприкосновеността на личния живот и персоналната отговорност.
- Да работят в сътрудничество с професионалните асоциации, за да гарантират, че включването на авторскоправната грамотност в учебните програми е и условие за акредитация на учебните програми.

Приета от Управителния съвет на ИФЛА на 20 август 2018 г.

Превод на български език от оригинала – проф. дн Таня Тодорова, Университет по библиотекознание и информационни технологии, София, България, t.todorova@unibit.bg

Translated by Prof. DSc Tania Todorova, University of Library Studies and Information Technologies, Sofia, Bulgaria, t.todorova@unibit.bg

⁴ Бел. на преводача: „...професионалистите могат да участват в т. нар. „авторскоправно застъпничество“ („copyright advocacy“) чрез разнообразни дейности: застъпничество пред различни заинтересовани страни за повишаване на авторскоправната осведоменост на обществото, взаимодействие със законодателните органи и инициращите законодателни промени за необходими актуализации на съществуващото законодателство и др.п.“, цитат от Тодорова, Т. Авторскоправна компетентност и културни институции. С., 2017, с. 119.